

ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 26	Str. 99-115	Zagreb - Osijek 2010.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 13. listopada 2010.		

UDK: 314.148(439Debrecen)“15/...“

Izvorni znanstveni rad

ILDIKÓ SZONDI*

STRUKTURA STANOVNIŠTVA SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA DEBRECENA OD POČETKA DO TRIANONSKOG MIROVINSKOG UGOVORA

Debrecen ili „kalvinski Rim”, kako se često naziva, danas je drugi po veličini mađarski grad i od 16. stoljeća sjedište je Protestantske crkve. Prihvaćanje nove vjeroispovijesti znatno je pridonijelo snaženju mađarskog jezika i književnosti na materinskom jeziku, a time i jačanju nacionalne svijesti koja je i danas vrlo svojstvena mađarskim protestantima, čak toliko da se gdjekad spominje i kao jedna od njihovih karakteristika. Druga znakovitost vezana uz Debrecen i protestante jest činjenica kako su katolici bili potisnuti ne samo iz javnoga života nego čak i iz grada. Dobivanje statusa slobodnoga grada od strane kralja Leopolda I. 1693. godine bilo je uvjetovano uz obvezu Debrecena da dopusti povratak katoličkoga svećenstva i crkvenog života u grad poslije dvoipolstoljetnog prisilnog izgnanstva. „Kalvinski Rim” pristao je na taj uvjet te je grad darovao zemljište na kojemu su redovnici pijaristi podigli današnju prvostolnu crkvu svete Ane.

Unatoč burnoj prošlosti, grad koji Mađari često spominju samo kao „civis” ponajprije je zanimljiv po svome demografskom razvoju, napose glede vjerske strukture stanovništva koja se mijenjala kroz stoljeća. Danas je u Debrecenu među vjerujućima Protestantska crkva još uvijek dominantna, ali je razvidan porast katolika i posebice grkokatolika (unijata). Porast broja potonjih može se objasniti i blizinom Ukrajine i Rumunjske, u kojima na pograničnim područjima živi relativno visok broj grkokatolika, premda su stanovnici u objema zemljama uglavnom pravoslavci.

Ključne riječi: Debrecen; slobodni kraljevski grad; protestanti; „kalvinski Rim”; popis stanovništva; dijagrami; sheme; struktura stanovništva prema vjeroispovijesti; obrazovanju; zanimanju i zvanju

* Dr. PhD Ildikó Szondi, Sveučilište u Szegedu, Pravni fakultet, Katedra za statistiku i demografiju, 6726 Szeged, Szövevény utca 35

Debrecen i ostala županijska središta današnje Mađarske¹

Broj stanovnika Debrecena od 1720. do 1920. godine

Debrecen (latinski *Debretinum*, njemački *Debrezin*) drugi je po veličini grad u Mađarskoj s blizu 220 tisuća stanovnika, sjedište je županije Hajdú-Bihar i kulturno, prosvjetno, gospodarsko i prometno središte istočne Mađarske te jedan od sedam mađarskih regionalnih centara. Uobičajeno ga se naziva i „kalvinskim Rimom” jer se u njemu od 16. stoljeća nalazi sjedište Protestanske crkve.²

Mađarski povjesničari slažu se kako su odmah nakon doseljenja na područje Ugarske Mađari nastanili Debrecen, ali ga povijesni izvori prvi put spominju tek 1235. u jednoj crkvenoj ispravi. Kralj Ljudevit I. Veliki dodijelio mu je 1361. povlastice sajmišta (*oppidiuma*) pa je tako dobio pravo slobodnog izbora sudaca i članova vijeća. Poslije mohačkog boja 1526. godine Debrecen je proživljavao svoje najteže razdoblje jer su njegovi stanovnici plaćali porez i turskim i ugarskim vlastima, no unatoč tomu, nije imao osiguran mir. Osim opasnosti od Turaka, grad je bio izložen

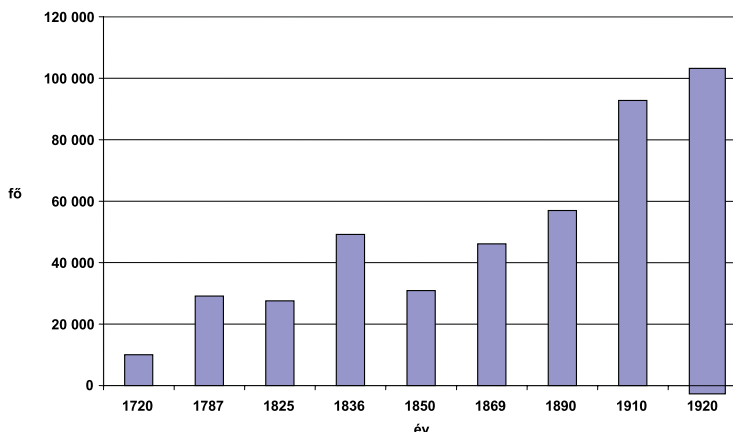
¹ Izvor zemljovida: <http://www.logsped.hu/megye.htm>.

² Kálmán Géresi: *A kollégium külső történetének vázolata 1848–ig*. Gimn.Ért 1894/95. 5–40.; Imre Révész: *Bécs Debrecen ellen*. Budapest, 1966.; József C. Szabó: *A debreceni református kollégium*. Debrecen, 1928.; Jenő Zoványi: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. bőv. kiad. Budapest, 1977.

požarima i epidemijama, zbog čega su tijekom sušnih godina mnogi njegovi građani bili na rubu gladi.

Osmanlije su kršćanima ostavili vjersku slobodu pa je potlačena raja imala pravo izbora vjeroispovijesti, što je pogodovalo širenju reformacije. Posredovanjem ovdje živućih Nijemaca, sredinom 16. stoljeća udomaćen je protestantizam, napose među građanstvom. Sasi, Slovaci i Mađari u zapadnoj Ugarskoj postali su luterani dok su ostali mađarski protestanti prihvatili Kalvinovo učenje. Upravo je za vrijeme osmanlijske vlasti u Debrecenu rođena mađarska Kalvinistička crkva. Na crkvenom saboru održanom ovdje 1567. godine, 17 se crkvenih pokrajina s područja Zatisja u tadašnjoj Ugarskoj (teritorij Erdelja i istočne Mađarske) pridružilo Kalvinskoj crkvi. Péter Mélius Juhász u Debrecenu je utemeljio Protestantsku crkvu, a on je sam postao prvi debrecenski protestantski biskup. Tako je Debrecen postao „kalvinski Rim”, sjedište protestantizma u cijeloj Ugarskoj. Prihvatanje nove vjeroispovijesti imalo je važnu ulogu u jačanju nacionalne svijesti te je pridonijelo snaženju mađarskog jezika i književnosti na materinskom jeziku.

Broj stanovnika Debrecena

Shema br. 1.: Stanovništvo Debrecena 1720. – 1920.

(Izvor: KSH – Središnji zavod za statistiku)

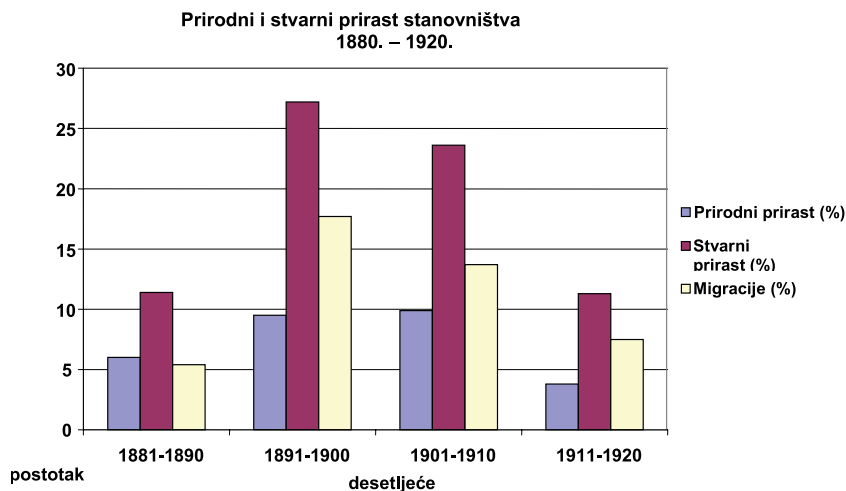
Kralj Leopold I. dodijelio je 1693. Debrecenu naslov slobodnog kraljevskog grada.³ Zak. članak br. 108. iz 1715. godine kojim je kralj potvrdio gradu taj status u

³ István Szücs: *Szabad királyi Debrecen város történelme. A legrégibb kortól a mai időkig.* 1–3. köt. Debrecen

1871.; György Komoróczy: *Debrecen története a felszabadulásig.* Debrecen, 1955. *Debrecen története öt kötetben.* Debrecen. 1981-1997. (1. Debrecen története 1693-ig. Szerkesztette:

jednom je stavku propisao da se nakon dvoipolstoljetnog prisilnog izgnanstva u „kalvinski Rim” vraća Katolička crkva. Grad je darovao zemljište na kojemu su redovnici pijaristi podigli današnju prvostolnu crkvu svete Ane.⁴

Debrecen je bio središte revolucije i mađarske borbe za slobodu 1848. godine, a jedno vrijeme i glavni grad. U njemu je zasjedao mađarski parlament te je u protestantskoj Velikoj crkvi 14. travnja 1848. proglašena deklaracija o svrgavanju kuće Habsburgovaca. Slomom revolucije i uvođenjem apsolutizma Debrecen je doživio težu sudbinu nego drugi mađarski gradovi, čemu je svakako pridonijela i činjenica da je velika većina stanovnika slijedila kalvinističku vjeroispovijest. Naročito je seljaštvo proživljavalo teške dane pa je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, godine 1900., propalo 1027 seoskih domaćinstava, a 1907. emigrirala je 561 osoba. (vidi dijagram br. 1.).

Shema br. 2.: Prirodni i stvarni prirast stanovništva Debrecena 1880. – 1920.

(Izvor: KSH)

Szendrey István. Debrecen, 1984.; 2. Debrecen története 1693-1849. Szerkesztette *Rác István.* Debrecen, 1981.; 3. Debrecen története 1849-1919. Szerkesztette *Gunst Péter.* Debrecen, 1997.; 4. Debrecen története 1919-1944. Szerkesztette: *Tokody Gyula* Debrecen. 1986.; 5. Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. Szerkesztette: *Verecs Géza.* Debrecen, 1997.).

⁴ Papa Ivan Pavao II. svojom je apostolskom konstitucijom *Hungarorum Gens* 31. svibnja 1993. utemeljio Crkvenu pokrajinu Debrecen-Nyíregyháza (Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye). Tada je prvostolnica nove biskupije postala crkva svete Ane u Debrecenu, a svetac zaštitnik jest Sveti Ladislav. Na području biskupije živi 250 tisuća rimokatolika (uz 480 tisuća kalvina te čak 150 tisuća stanovnika koji nisu članovi ni jedne vjerske zajednice).

Prvi relevantni službeni podatci o stanovništvu Debrecena potječu iz 1787., kada je kralj Josip II. dao izvršiti popis pučanstva. Ako prihvatimo kao vjerodostojne podatke iz 1720. godine koje je prezentirao Ignác Acsády, tada možemo vidjeti da je broj stanovnika grada gotovo utrostručen tijekom 67 godina.⁵ (Vidi shemu br. 2.).

Podatci iz 1815. i 1825. ukazuju na značajan porast stanovništva, kao što tu tvrdnju podupire i podatak koji je Elek Fényes prezentirao za 1836. godinu, a prema kojemu je u Debrecenu tada živjelo 49.176 stanovnika. Međutim, slom mađarske revolucije i uvođenje apsolutizma doveli su do opadanja broja stanovnika jer, naime, austrijski popis iz 1850. bilježi tek 30.906 stanovnika. Od tada do danas traje kontinuirani porast koji je tijekom nekih desetljeća zabilježio i prirast veći od 20%. Grad je 1880. godine prvi put premašio ne samo broj stanovnika zabilježen 1836. godine nego je, štoviše, premašio i brojku od 50 tisuća. Te su godine u popisu pučanstva u Debrecenu registrirane 51.122 osobe. Na prekretnici 19. i 20. stoljeća, godine 1900., grad je imao 75.006 stanovnika. U Debrecenu je čak i u zadnjem promatranom desetljeću (1910. – 1920.), koje sadržava i žrtve I. svjetskoga rata, primjetan prirast od 10 %. Tako je 1910. popisano 92.729 stanovnika, a 1920. godine 103.186 stanovnika. Porast stanovništva nije vezan isključivo uz prirodni prirast nego je od 1880. do 1920. zabilježena veća migracija od prirodnog prirasta. Uoči Prvoga svjetskoga rata, 1910. godine, 12 % stanovništva županije doselilo je u Debrecen dok je taj postotak od 1901. do 1910. godine iznosio 13,7 %. Istodobno je prirodni prirast stanovništva u navedenom razdoblju bio 9,9%. Od 1911. do 1920. godine 7,5 % stanovništva županije doselilo je u Debrecen dok je prirodni prirast stanovništva u tom razdoblju bio 3,8%.

Nakon golemog teritorijalnog gubitka koji je uslijedio potpisivanjem trijanonskoga mirovnog ugovora 4. lipnja 1920. godine (u palači Trianon pokraj Versaillesa), Debrecenu je znatno poraslo značenje. Uoči Trianona državno je područje Mađarske iznosilo 282.870 km², a u državi je živjelo 18.264.533 stanovnika. Navedenim je sporazum Mađarska izgubila dvije trećine teritorija, koji je podijeljen između Rumunjske, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Austrije i Čehoslovačke. Sporazumom su susjedi od Mađarske stekli 190.263 km², ili 67,3% dotadašnjega državnoga teritorija i 10.665.287 ili 58,4 % stanovnika bivše Ugarske dok je Mađarskoj nakon Trianona ostalo 92.607 km² državnoga teritorija (što je samo 32,7% dotadašnjega područja Ugarske) te 7.599.246 (41,6% od nekadašnjega broja) stanovnika.

Debrecen je je 1910. davao tek 0,5% stanovništva Ugarske dok je 1920. godine u okvirima reducirane Mađarske 1,3% stanovnika Mađarske stanovalo u tom istočno-mađarskom gradu.

⁵ Ignác Acsády: *Magyarország népessége a practica sanctio korában*. Budapest, 1896.

Zemljovid Kraljevine Ugarske prije Trianona⁶

Županije nekadašnje Ugarske i područje današnje Mađarske⁷

⁶ Izvor zemljovida: <http://www.magyarország-szep.hu/varmegyek%20nagyobb.jpg>.

⁷ Izvor: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/vmlista.htm>.

Vjerska struktura stanovništva „Kalvinističkog Rima”

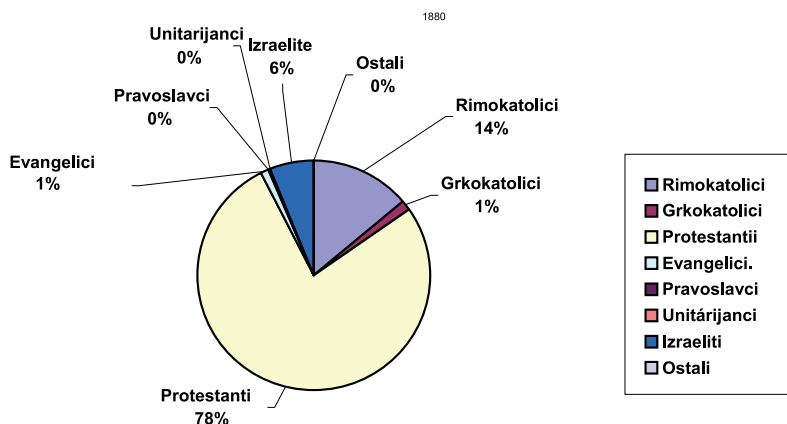
Protestantizam je uobičajeni naziv za kršćanska vjerska učenja i vjerske zajednice koje su se nakon reformacije u 16. stoljeću odvojile od Katoličke crkve. Nastao je na njemačkom govornom području te su se tijekom povijesti ustrojile tri glavne protestantske crkve: evangelici (luterani, po Martinu Lutheru), reformirani (kalvini, po Jeanu Calvinu) i anglikanci. Osim njih, naziv protestantizam obuhvaća i brojne druge sljedbe. Naziv „protestanti“ potječe iz 1529. godine, kada su na mjesnoj skupštini Speyera staleži prosvjedovali zbog ukidanja Speyerske odluke iz 1526. godine kojom je bila obećana pravna sigurnost zemljama u kojima je provedena reformacija. Protestanti su se pozivali na zajamčenu im osobnu slobodu vjeroispovijesti. Razmirice između katolika i protestanata obilježile su sljedećih stotinjak godina europske povijesti, sve dok Westfalskim mirom iz 1648. protestantizam konačno nije i službeno priznat. Teološki korijeni kalvinizma datiraju u 16. stoljeće, kada je na temelju Lutherova naučavanja na švicarskim područjima prihvaćeno učenje francuskog pravnik i reformatora Jeana Calvina (mađarizirano mu je prezime i ime *Kálvin János*, 1509. – 1564.). Njegovi su sljedbenici na saboru u Dordrechteru (Dordrechter Synode) 1618. – 1619. sublimirali Kalvinovo naučavanje u „pet točaka kalvinizma“.⁸ U Mađarskoj je reformacija vrlo rano udomaćena, već 1567. godine na saboru u Debrecenu. Tada je prihvaćeno učenje Jeana Kalvina te je utemeljena Mađarska protestantska crkva pa se od toga događaja računa povijest Reformirane crkve u Ugarskoj.⁹ Najveći broj pripadnika te konfesije živio je u istočnoj Ugarskoj i napose među Mađarima u Erdelju. Danas u svijetu živi oko 3,5 milijuna mađarskih kalvina, od kojih njih blizu 1,6 milijuna u Mađarskoj (čine oko 16% stanovništva zemlje, ali u odnosu na broj vjerujućih, taj postotak iznosi oko 21%), približno 1,5 milijuna živi u pograničnim područjima susjednih zemalja (Erdelj u Rumunjskoj i Zakarpatje u Ukrajini) dok su ostali raspršeni diljem svijeta: u SAD-u postoji sedamdesetak crkvenih zajednica mađarskih kalvina; Kanada, Australija, Latinska Amerika i mnoge zemlje zapadne Europe također imaju zajednice vjernika Mađarske reformirane crkve. Ta je crkva članica Svjetskoga saveza reformiranih crkava koji okuplja oko 75 milijuna vjernika.

Premda u Mađarskoj Debrecen i dalje nosi kolokvijalni naziv „kalvinski Rim”, danas su u nekada gotovo „čisto” protestantskom gradu u znatnoj mjeri zastupljene i druge vjerske zajednice.

⁸ O tome vidi Owen Chadwick : *A reformáció*, Budapest., Osiris Kiadó, 1998.

⁹ Vidi službene internetske stranice Mađarske protestantske crkve http://www.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=15477&Itemid=284&lang=hu.

Dolje navedeni podatci zasnivaju se na popisima pučanstva, ali i na studiji Dr. Alajosa Kovácsa, nekadašnjega dopisnog člana Mađarske akademije znanosti, državnoga tajnika i predsjednika Središnjega ureda za statistiku Kraljevine Mađarske.¹⁰

Shema br. 3.: Stanovništvo Debrecena po vjeroispovijesti 1880. godine
 (Izvor: KSH)

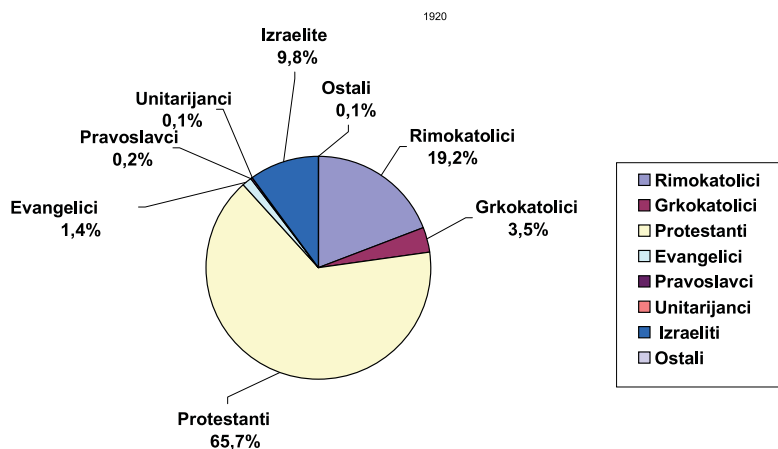
Prema popisu pučanstva iz 1805. godine, u gradu je bilo 26.612. reformiranih (kalvina) koji su činili 96,6 % stanovništva, a njima se mogu pridodati još i 203 evangelika (luterana) koji su činili 0,7% pučanstva. Rimokatolici i grkokatolici popisani su zajedno i te ih je godine bilo 724 te su u strukturi stanovništva činili 2,6%. Njihov udio u pučanstvu Debrecena tek je neznatno porastao nakon revolucionarne 1848. Naime, 1850. popisano je 26.820 (86,8%) kalvina, 180 (0,6%) evangelika te 1.681 (7,0%) rimokatolika, odnosno 34 (0,2%) grkokatolika. Te su godine prvi put zabilježeni i izraeliti, kojih je bilo 105 (0,3%). Razlog tomu leži u činjenici što prije 1848. godine Židovi nisu mogli stanovati u slobodnim kraljevskim gradovima.¹¹

Struktura stanovništva po vjeroispovijesti počinje se značajnije mijenjati od 1880. godine, kada je u gradu bilo 39.428 (77,2%) reformiranih, 565 (1,1%) luterana, 7.047 (13,8%) rimokatolika i 723 (1,4%) grkokatolika dok je mnogostruko porastao udio Židova. Pripadnika izraelitske vjeroispovijesti te je godine bilo 3.089 (6,1%) te su se oni u gradu udomačili kao treća najbrojnija vjerska zajednica, odmah iza reformiranih i rimokatolika, uz jasnu tendenciju daljnjeg porasta njihova broja. Na prekretnici 19.

¹⁰ Dr. Alajos Kovács: *Debrecen lakosságának összetétele*. Statisztikai Szemle, Budapest, br. 5. 1927. str. 376-393.

¹¹ Dr. Alajos Kovács n. dj. str. 378. Vidi opširnije Dr. Alajos Kovács: *A zsidóság térfoglalása Magyarországon*. Budapest, 1922.

i 20. stoljeća, godine 1900., u Debrecenu je popisano 52.282 (69,7%) protestanata, 1.009 (1,3%) evangelika, 13.258 (17,7%) rimokatolika, 2.023 (2,7%) grkokatolika te 6.192 (8,3%) izraelita. Prema zadnjemu popisu u okviru promatranoga razdoblja, dakle 1920. godine, u gradu je živjelo 67.802 (65,7%) reformiranih, 1.411 (1,4%) luterana, 19.855 (19,2%) rimokatolika, 3.572 (3,5%) grkokatolika te 10.170 (9,8%) Židova. Osim njih, u popisu iz 1920. godine zabilježen je 221 (0,2%) pravoslavac te 82 (0,1%) unitarijanca, odnosno 73 (0,1%) pripadnika „ostalih” vjeroispovijesti.

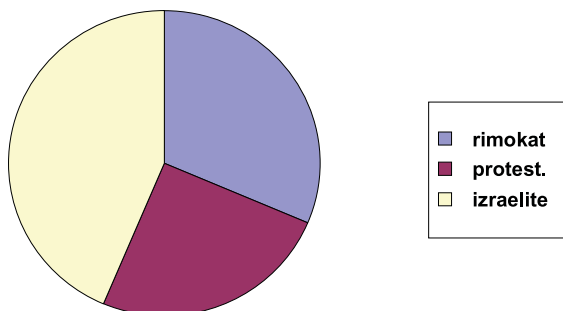
Shema br. 4.: Stanovništvo Debrecena po vjeroispovijesti 1920. godine

(Izvor: KSH)

Uspoređujući navedene podatke, razvidno je kako je broj katolika rastao nakon povratka katoličkog svećenstva u nekada isključivo protestantski Debrecen. Razloge tomu ne treba tražiti samo u konvertiranju protestanata na katolicizam nego i u ubrzanom gospodarskom razvoju te znatnom doseljavanju u grad. „Kalvinistički Rim” imao je 1880. oko 4/5 protestantskog pučanstva dok je njihov udio u stanovništvu 1920. pao na 2/3. Istodobno je broj rimokatolika porastao na 19%. Govoreći u apsolutnim brojevima, tada je već ukupan broj protestanata bio veći u Budimpešti nego u Debrecenu. (vidi sheme br. 3. i 4.)

Spomenimo još i to da je prema popisu pučanstva iz 2001. godine Debrecen imao 211.034 stanovnika, od koji se njih 135.835 izjasnilo pripadnicima neke od vjerskih zajednica. Među njima je protestanata bilo 60%, rimokatolika 24 % te grkokatolika 13%. Upravo su grkokatolici zabilježili najveći porast u proteklih dvjestotinjak godina. Židovi su početkom 20. stoljeća činili 10% stanovništva Debrecena, bilo ih je više od deset tisuća te su u Mađarskoj, uz Budimpeštu i Miskolc, u najvećem broju živjeli upravo u „kalvinskom Rimu”.

Veleposjednici prema vjeroispovijesti

Shema br. 5.: Veleposjednici u gradu Debrecenu po vjeroispovijesti 1920. godine

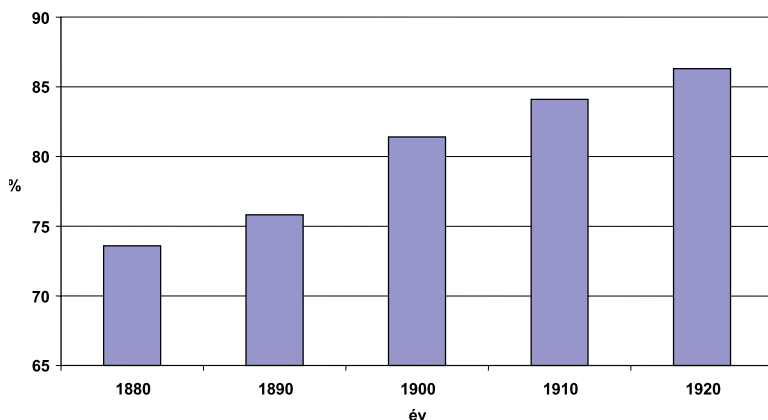
(Izvor: KSH)

Znakovito je da su se u središtu grada nastanili pridošlice pa je tamo 1920. godine zabilježen najmanji postotak protestanata (57,7%) dok je njihov broj rastao što se više udaljavalo prema periferiji. Razlog tomu leži u činjenici što su se primjerice Židovi gotovo bez izuzetka nastanjivali u središtu grada jer su se bavili trgovinom i sličnim djelatnostima pa su odatle „potisnuli domicilno stanovništvo kupujući njihove nekretnine ili zakupljujući poslovni prostor”. Kod kršćana je mjesto stanovanja unutar grada također zavisilo od zanimanja koja su obavljali. Oni koji su se bavili poljoprivredom, uglavnom su se naseljavali u rubnim dijelovima, kao i radnici. U Debrecenu je karakteristično da su doseljeni rimokatolici uglavnom bili obrtnici, nastavnici, činovnici i željezničari, dakle pretežno su se nastanjivali bliže središtu grada, a samo rijetko u krajevima podobnim za poljodjelstvo. Tako je primjerice 1920. godine (u strukturi stanovništva bilo je 65,7% protestanata, 19,2% rimokatolika i 9,9% izraelita) u nutarnjim dijelovima grada živio 53.121 stanovnik. Od toga je broja bilo 30.666 (57,7%) reformiranih, 10.460 (19,7%) rimokatolika i 9.371 (17,6%) izraelita. U istom je razdoblju na rubnim dijelovima grada živjelo 30.569 stanovnika, od kojih su 22.064 (72,2%) bili protestanti, 6.074 (19,9%) rimokatolici te 652 (2,1%) Židovi. Na poljoprivrednim dobrima stanovalo je 13.619 stanovnika, od čega 10.228 (75,1%) reformiranih, 2.653 (19,5%) rimokatolika te 120 (0,9%) izraelita. I na kraju, na šumskom području Debrecena stanovalo je 5.877 stanovnika, od kojih je bilo 4.844 (82,4%) protestanata, 668 (11,4%) rimokatolika i 27 (0,5%) Židova.

Glede materinskoga jezika valja spomenuti da je skoro sve stanovništvo grada govorilo mađarski, pa tako podatci iz 1880. godine (kada su se počeli popisivati i podatci o materinskomu jeziku) govore da se postotak nemađarskoga pučanstva kretao između jedan i dva posto. U gradu je 1920. bilo 645, Nijemaca, 105 Tota (vjerojatno

Slovaka, iako je naziv Tot bio uobičajen za Slavene, dakle i za Slavonce), a ostale manjine nisu imale ni 100 pripadnika.

U Debrecenu je u promatranom razdoblju (1920. godine) pisati i čitati znalo 78.2 % ukupnog stanovništva te 86.3% stanovnika starijih od šest godina. Ti postotci premašuju tadašnje prosječne podatke na razini države. (vidi shemu br. 6.)

Shema br. 6: Stanovnici stariji od 6 godina koji znaju čitati i pisati

(Izvor: KSH)

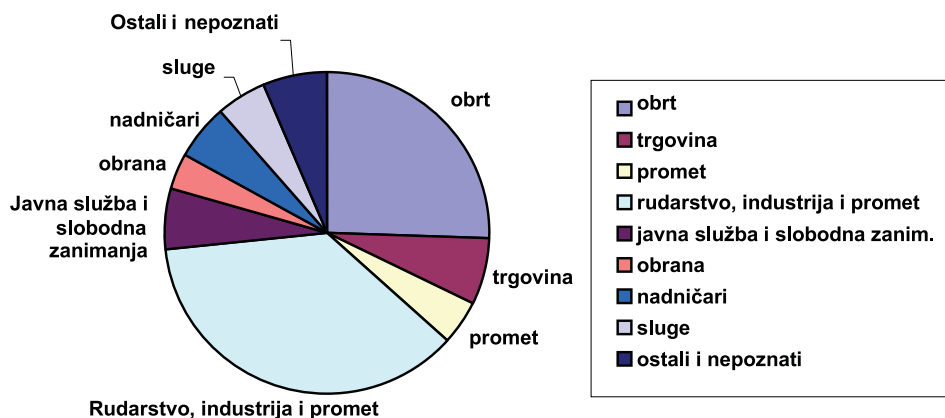
Navedeni podatci mogu se promatrati i razvrstani po pripadnicima pojedinih vjeroispovijesti. Godine 1880. čitati je i pisati znalo 62,6% rimokatolika, a 1920. godine njih 79,0%. Samo je 39,1% grkokatolika znalo čitati i pisati 1880. godine dok se njihov broj 1920. popeo na 65,8%. Taj postotak odgovarao je državnom postotku jer su pripadnici te konfesije u cijeloj Mađarskoj bili u velikom zaostatku u odnosu na ostalo pučanstvo. Među protestantima je 1880. njih 62,8% znalo čitati i pisati, a 1920. taj se omjer popeo na 77,0% dok su luterani bili najprosvjećeniji i 1880. (83,7%), kao i 1920. godine (89,5%). Izraeliti su 1880. godine u svojim redovima imali 70,4% osoba koje su znale čitati i pisati, a 1920. godine njih 86,3%.

Glede obrazovne strukture stanovništva, ističemo kako su četiri razreda tadašnje srednje škole 1910. godine završila 9.123 (9,8%) stanovnika grada. Od toga je bilo 5.488 (11,9%) muškaraca i 3.635 (7,8%) žena. Deset godina kasnije, od 15.416 (14,9%) učenika sa završena četiri razreda srednje škole, njih je 8.500 (17,0%) bilo muškoga i 6.916 (13,0%) ženskoga spola. Osam je razreda srednje škole 1910. završilo 3.269 (3,5%) stanovnika grada, od kojih 2.782 (6,2%) muškaraca i 487 (1,0%) žena. Deset godina kasnije, ukupan broj stanovnika Debrecena sa završenih osam razreda srednje škole bio je 4.896 (4,7%), od kojih je bilo 3.964 (7,9%)

osoba muškoga i 932 (1,8%) ženskoga spola. Glede vjerske strukture, četiri razreda gimnazije završilo je 6.445 (41,8%) reformiranih, 4.632 (30,0%) rimokatolika te 3.426 (22,2%) izraelita. Osam razreda srednje škole završilo je 2.098 (42,9%) protestanata, 1.495 (30,5%) rimokatolika te 962 (19,6%) Židova. Višu školu, odnosno fakultet, u promatranom je razdoblju završilo 1.687 stanovnika grada, od kojih je bilo 761 (45,1%) protestanata, 516 (30,6%) rimokatolika te 286 (17,0%) izraelita.

Struktura stanovništva slobodnog kraljevskog grada Debrecena – prikaz prema vjerskoj pripadnosti

Na kraju se osvrnimo i na strukturu stanovništva prema zanimanju, odnosno na raščlambu prema pojedinim vjerskim zajednicama kojima oni pripadaju.

Shema br. 7: Stanovništvo grada Debrecena po zanimanju 1890. godine

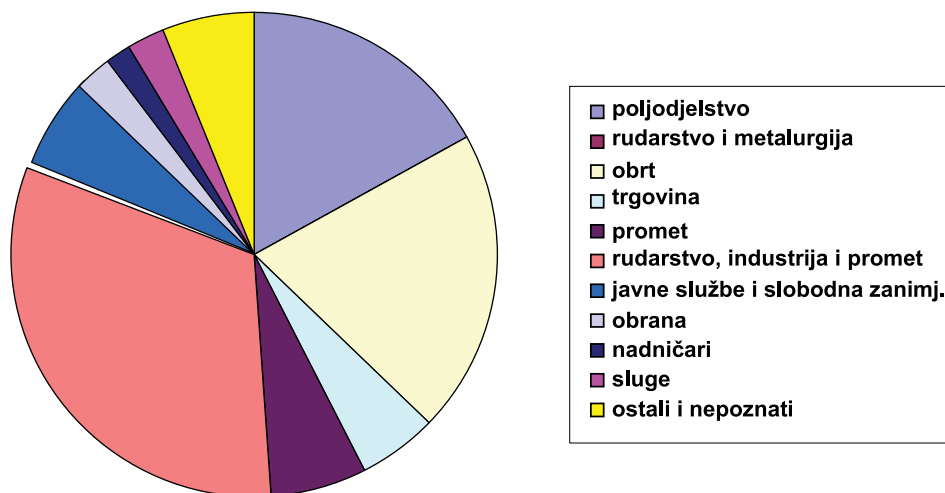
(Izvor: KSH)

Debrecen je uglavnom smatran poljoprivrednim krajem i agrarnim gradom. Još se 1890. 34,7% njegovih stanovnika bavilo poljoprivredom, ali je 1920. godine taj omjer pao na samo 25%. Paralelno s tim padom, rastao je udio stanovništva zaposlenoga u industrijskim djelatnostima, i to od 37,7% do 46,9%. Omjer intelektualaca u strukturi stanovništva povećan je u promatranom razdoblju s 6,3% na 9,2%. Dakle, te dvije potonje djelatnosti (industrija i intelektualne aktivnosti), koje

imaju izrazito gradski karakter, već su 1920. godine u strukturi zanimanja građana Debrecena davale 56,1% udjela stanovništva. Popis iz 1920. zorno svjedoči kako su neka zanimanja zbog ratnih zbivanja propala i da je porastao broj stanovnika na periferiji grada, odnosno broj intelektualaca (porast od 43%) i umirovljenika (porast od čak 68%). Te su dvije kategorije prije svega odraz činjenice da je Debrecen od nekadašnjega grada u srcu Mađarske 1920. postao pogranični grad u koji se doselio znatan dio pučanstva s druge strane granice (bilo da su izbjeglice ili se, pak, radilo o dragovoljnom preseljenju).

Za protestante je bilo karakteristično da su se bavili poljodjelstvom dok su najmanje bili zastupljeni u rudarstvu (u cijelom se gradu tom djelatnošću bavilo 14 osoba). Tijekom stoljeća Debrecen je bio poznat kao jedan od rijetkih gradova u Ugarskoj u kojemu su se trgovinom bavili Mađari, a ne stranci. No 1920. godine Židovi su u Debrecenu sasvim preuzeli trgovačku djelatnost. Od poljodjelstva je živjelo 25.748 stanovnika grada, među kojima je bilo 20.808 (80,8%) reformiranih, 3.489 (13,6%) rimokatolika te 456 (1,8%) Židova. Trgovinom i davanjem zajmova bavilo se 8.216 stanovnika, od kojih je bilo 2.916 (35,5%) protestanata, 1.004 (12,2%) rimokatolika, odnosno 4.004 (48,7%) Židova. U prometu je bilo zaposleno 9.524 ljudi, od kojih 6.156 (64,6%) reformiranih, 2.333 (24,5%) rimokatolika, odnosno 395 (4,1%) Židova. Slobodnim i javnim profesijama bavilo se 9.469 osoba, od kojih 5.712 (60,3%) reformiranih, 2.346 (24,8%) rimokatolika te 853 (9,0%) Židova. Vojno-redarstvenim djelatnostima bavilo se 4.155 osoba, među kojima je bilo 2.222 (53,5%) protestanata, 1.380 (33,2%) rimokatolika te 168 (4,0%) izraelita. Spomenimo još i kako je umirovljenika i uživatelja renti (zajedno popisanih) bilo 5.547. Među njima je najzastupljenije bilo protestantsko pučanstvo s 3.267 (58,9%) ovlaštenika. Od istoga su prihoda živjela 1.472 (26,5%) rimokatolika te 524 (9,4%) izraelita.

Usporedbom gore navedenih podataka zaključujemo da su rimokatolici bili iznadprosječno zastupljeni u vojno-redarstvenim službama, među slobodnim profesijama i javnim službenicima, umirovljenicima i rentijerima te u prometnim djelatnostima. U poljoprivrednoj djelatnosti, a napose među nadničarima, katolici su zastupljeni ispod svoga prosjeka u strukturi stanovništva grada, kao i u trgovini, koja je bila u „židovskim rukama”. Izraeliti su se, osim trgovine, uglavnom bavili industrijom (njihov je udio 11,2%) dok su u svim drugim djelatnostima zastupljeni ispod razine svoga udjela u pučanstvu Debrecena. Najmanje ih je popisano u kategoriji poljoprivrednika, nadničara i slugu (između 1,8 i 2,3%).

Shema br. 8: Stanovništvo grada Debrecena po zanimanju 1920.

Izvor: KSH

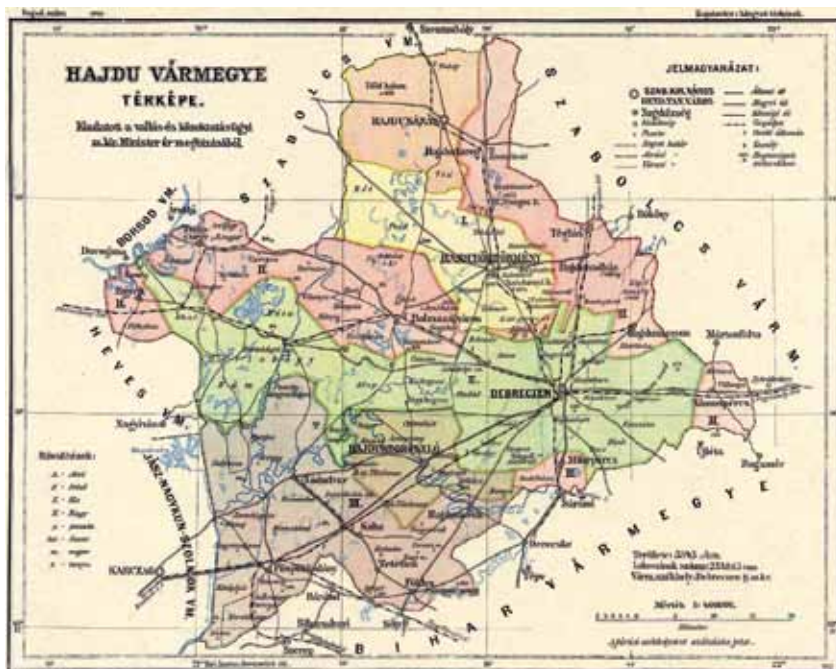
Prema popisu iz 1920. godine, u Debrecenu je bilo 24,6% gradskoga pučanstva, 10,1% intelektualaca (javnih službenika i činovnika) i 65,3% radnika. Glede kategorije javnih službenika i slobodnih zvanja, znakovito je da su javnočinovnički poslovi i mjesta u gradskoj upravi uglavnom pridržavana lokalnom pučanstvu, pretežno protestantske vjere, kao i mjesta učitelja te babica. Glede državnih službi, broj zaposlenoga rimokatoličkoga pučanstva skoro je istovjetan zaposlenicima praotestantske vjeroispovijesti. Godine 1920. popisano je 309 državnih službenika: 140 (45,3%) reformiranih, 135 (43,7%) rimokatolika i 8 (2,6%) Židova. U kategoriji gradskih službenika, od 240 osoba, njih je 185 (77,1%) pripadalo protestantima, 40 (16,7%) katolicima, a 5 (2,1%) izraelitima. Od 76 sudaca i tužitelja, 44 (57,9%) bili su protestanti, 27 (35,5%) rimokatolici, a izraelita nije bilo među njima. Činovničko osoblje na sudu i u tužiteljstvu (94 osobe) činili su većinom protestanti (48 osoba, 51,1%) dok je rimokatolika bilo iznad njihova prosjeka u strukturi stanovništva (33 osobe, 35,1%), a samo je sedam pripadnika židovske vjere (7,4%) radilo u pravosuđu. Svim je oprečna situacija među odvjetnicima jer je među njima najviše bilo izraelita. Od 145 odvjetnika u gradu, 61 (42,1%) je bio protestant, 16 (11,0%) ih je bilo rimokatoličke vjeroispovijesti te 65 (44,8%) Židova.¹² Od 266 učitelja i nastavnika u pučkoj školi, 170 (63,9%) je bilo protestanata, 51 (19,2%) rimokatolika i 29 (10,9%) izraelita. U srednjim su školama radila 73 profesora, od kojih je njih 36 (49,3%) pripadalo reformiranoj, 26 (36,6%) rimokatoličkoj, a 5 (6,8%) židovskoj konfesiji.

¹² Dr. Alajos Kovács: *Debrecen lakosságának összetétele* 392-393.

Od 93 liječnika (1920. godine), reformiranih je bilo samo 26 (28,0%), rimokatolika 27 (29,0%), a Židova 37 (39,8%). Dakle, među slobodnim profesijama (odvjetnici, liječnici) Židovi su dominirali dok ih je među službenicima i činovnicima jedva bilo.

Zaključujući prikaz, spomenimo još i strukturu glumaca gledajući iz perspektive triju vjerskih zajednica. Naime, glumci su se zapošljavali na području cijele zemlje, njihove su migracije bile česte. Kako je rimokatolika bilo najviše u državi, to je razumljivo da je unutar glumačke profesije u Debrecenu 1920. godine popisano najviše rimokatolika. Od 67 glumaca, samo njih 20 (29,9%) bili su protestanti, 31 (46,3%) pripadao je Rimokatoličkoj crkvi, a 12 (17,9%) bili su izraeliti.

Slobodni kraljevski grad Debrecen u svojoj je povijesti bio dva puta mađarska prijestolnica, središte prijelomnih povijesnih zbivanja. Ipak je njegovo značenje znatno poraslo nakon trijanonskoga mirovnoga sporazuma, dakle na kraju ovdje analiziranoga razdoblja, kada je postao glavno središte istočne Mađarske. Ovdje predočeni podatci od tada su znatno izmijenjeni, dijelom zbog tragične prošlosti židovskoga naroda, a dijelom i zbog komunističkoga razdoblja u kojemu se vjerska pripadnost potiskivala pa i nije bilo relevantnih podataka.

Županija Hajdu i Debrecen¹³

¹³ Izvor: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/hajdu.jpg>

Zaključak

Slobodni kraljevski grad Debrecen imao je tijekom povijesti značajnu ulogu u povijesnim mijenama mađarske države, napose u revolucionarnoj 1848. godini. Drugi najmnogoljudniji mađarski grad bio je i ostao do danas najznačajnije središte kalvinizma u ovome dijelu Europe. Povijesna zbivanja značajno su utjecala na promjenu broja i strukture stanovništva u promatranom razdoblju od 1720. do 1920. godine. Popisi stanovništva ukazuju kako je od druge polovice 19. stoljeća ubrzan tijekom doseljavanja u Debrecen, koji je nastavljen i nakon trijanonskog mirovnog sporazuma, kada su se u grad doselili brojni Mađari iz regija koje su navedenim mirovnim sporazumom otcijepljene od Mađarske. Novopridošlice su pridonijeli postupnim promjenama u obrazovnoj, profesionalnoj strukturi stanovništva, posebice glede vjeroispovijesti, jer je u „kalvinističkom Rimu” rastao broj rimokatolika i grkokatolika, čime je razmjerno opadao udio protestanata u ukupnoj strukturi pučanstva. Spomenimo i da su Židovi početkom 20. stoljeća činili 10% stanovništva Debrecena, bilo ih je više od deset tisuća te da su u Mađarskoj, uz Budimpeštu i Miskolc, upravo ovdje živjeli u najvećem broju. Nakon Drugoga svjetskoga rata njihov je broj znatno opao.

Debrecen je prema zadnjem popisu pučanstva iz 2001. godine u nacionalnom pogledu jednonacionalan grad. Naime, Mađari čine 99,6% pučanstva dok su od nacionalnih manjina Romi najbrojniji, a u gradu ima i nekoliko stotina Nijemaca i Rumunja. Prema tom popisu stanovništva, Debrecen je imao 211.034 stanovnika, od koji se njih 135.835 izjasnilo pripadnicima neke od vjerskih zajednica. Među njima je protestanata bilo 60%, rimokatolika 24 % te grkokatolika 13%.

Stanovništvo Debrecena imalo je poteškoća nakon pada komunizma jer neke industrijske grane u okvirima tržišnoga gospodarstva više nisu mogle opstati. No danas je to opet prosperitetan grad koji zorno svjedoči kako se znao prilagoditi novim vremenima.

THE POPULATION STRUCTURE IN THE ROYAL BOROUGH OF DEBRECEN FROM THE BEGINNINGS TO THE TRIANON'S PEACE TREATY

Summary

Debrecen or the «Calvinist Rome» as usually called, is nowadays the second biggest city in Hungary and has been the centre of the Protestant Church since the 16th century. The acceptance of a new religion contributed significantly to strengthening of the Hungarian language and literature in mother tongue and national consciousness which is very present with the Hungarian Protestants to the extent that it is sometimes mentioned as their unique feature. Another feature linked with Debrecen and the Protestants is the fact that the Catholics were ousted not only from public life but from the town as well. The Royal Borough status by the king Leopold I in 1693 was conditioned by the obligation of the town to allow the return of Catholic clergy and ecclesiastical life to the town after two and half centuries of forced exile. The «Calvinist Rome» accepted this condition and the town provided for a construction site on which the Piarists built the today's St Anne's cathedral.

In spite of tumultuous past the town that the Hungarians often refer to as "ci-vis", is interesting for its demographic development especially concerning the religious population structure which changed in course of the centuries. Nowadays the Debrecen Protestant church is believed to be dominant but the growth of Catholics is evident especially of Eastern-Rite Catholics (Uniats). The increase of the latter can be explained by a close vicinity of Ukraine and Romania where there is a great number of Greek-Catholics living in borderland area although inhabitants in both countries are mainly Eastern Orthodox Christians.

Key words: Debrecen; Royal Borough; Protestants; Calvinist Rome; census; diagrams; schemes; religious population structure; education and occupation